

TANULMÁNYOK

SZÁZDI ANTAL

TÁRSADALOM ÉS TEHETSÉGGONDOZÁS

*Látni egy kiváló embert és idejében nem felemelni: hanyagság.
(Konfuciusz)*

1. A TEHETSÉGGONDOZÁS TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

1.1. Két társadalom, két gyakorlat

A különböző korok társadalmainak vizsgálatakor számos egyértelmű tényt állapíthatunk meg. Ezek egyike, hogy az állam működtetésében, a kultúra fenntartásában, gazdagításában és továbbvitelében, vagyis a civilizáció fennmaradásában minden korban meghatározó szerepe volt a közösség jó képességű, alkotásra teremtett, tehetséges tagjainak.

Mindig kiválasztódnak a társadalom vezetésére többé-kevésbé alkalmas egyéniségek ugyanúgy, mint a tudományok, a művészetek vagy a gazdaság működtetésében és szakadatlan fejlesztésében fontos szerepet játszó személyiségek. Hasonlóképpen sokat köszönhet a civilizáció azoknak az ismeretleneknek is – mesterembereknek, a kisközösségek sokat tapasztalt öregeinek, a helyi társadalom tekintélyeinek –, akik esetleg éppen csak az aktuálisan szükséges praktikus ismeretek területén hoztak létre újat és tették ezt közkinccsé közvetlen környezetükben, vagy terjesztettek általuk megismert új eljárásokat, vezettek be hatékonyan bizonyuló gyakorlati módszereket. Mindannyiuk érdeme, hogy egy-egy korszak aktuálisan felhasznált ismeretanyaga nem ment veszendőbe, s ha netán rögzített formában nem is, de a szocializáció folyamatával mégiscsak átadódtak a következő generációnak, s tovább gazdagodva épültek be a századok mindennapjainak gyakorlatába.

A társadalmi méretű vagy speciális tudást igénylő feladatokra alkalmas személyek spontán kiválasztódása mellett minden korszakban találunk példát arra, hogy a különleges felkészültséget, szűk szaktudást igénylő feladatokra, a fontos társadalmi érdekek képviseletére gondosan szemelték ki a megfelelő személyeket. Bármilyen cél megvalósítására is szerveződött egy közösség, elemi érdeke, hogy tevékenységét a lehető leghatékonyabban lássa el. Legyen az a közösség maga a társadalom vagy annak egy szűkebb szelete, a hadsereg, egy céh, az egyház, esetleg egy karitatív egyesülés – vagy netán a maffia – a közösség, mint dinamikus szervezet, mindig a leghatékonyabb működésre törekszik. Létérdeke az optimális működés, hiszen ez biztosítja számára a fennmaradásához szükséges fejlődést, amihez bizony jó képességű vezetőkre van szüksége.

Visszatekintve a régmúltra, a társadalom viszonyulását a tehetségekhez lényegében *kétféle hozzáállás* alapján különíthetjük el. Az *egyik* példa *Kína*, ahol a társadalmat irányító köztisztviselőknek, a végrehajtó hatalom felső rétegét jelentő hivatalnokoknak szigorúan szabályozott, a visszaélés lehetőségét abszolút módon kizáró, igen komoly versenyvizsgán kellett bizonyítaniuk alkalmasságukat. A több százezer jelölt – 1767-ben éppen 1 millió fő indult képezés elnyeréséért – három fokozatú vizsgán vett részt. A legfelső fokon, amely 13 napig tartott, maga a császár adta a témákat. A vizsgagyőztes szinte nemzeti hőssé vált, s hagyományosan a császár veje lett, ami egyértelműen mutatja, mennyire megbecsülték, s egyre inkább megbecsülik napjainkban is a tudást, a szakértelmet Kínában.

A szigorú tekintélyuralmon alapuló államban tehát kialakult egy sajátos és hatékonyan bizonyuló módszer, amellyel mesterségesen választották ki a megfelelő képességű személyeket a társadalom vezetésére, az állami elit időszakonkénti cseréjére. A merev, kasztosodott társadalomban – az esélyegyenlőség híján – ez bölcs gyakorlatnak bizonyult. A tudományos élet utánpótlásánál mindenféle társadalomban az állam helyett az egyházra várt hasonló szerep, amit az be is töltött, hiszen befolyásának megőrzése miatt elemi érdeke volt, hogy a legjobb képességűek kerüljenek tagjai sorába, származásuktól függetlenül.

Az ókorban a *másik* vonulatot a nyitottabb társadalomban élő *görögök* képviselték. Náluk nem volt számottevő történelmi előzménye az etatizmusnak, így a tehetségek spontán kiválására már valós lehetőség nyílt. Ott sem voltak azonosak a polgárok esélyei – hiszen reguláris iskolák hiányában a megfelelő képzéshez jelentős anyagi háttérre volt szükség – az egyénnek mégis jóval nagyobb lehetősége nyílt képességei bizonyítására. Egy ilyen társadalomnak tehát nem volt szüksége központilag szervezett tehetség-kiválasztásra, hiszen az ázsiai típusú termelési móddal szemben a közéletet itt az ősi demokratizmus jellemezte. Ez pedig – a demagógok térnyerési lehetősége mellett – a kiemelkedő képességűeknek is szélesebb esélyt kínált a társadalom irányításában való részvétellelre vagy személyiségük más irányú kibontakoztatására.

A demokratikus társadalmakban a kimagasló képességet, az alkotó embert – mégha egyszerű kézművesről is volt szó – szűkebb közössége is jobban megbecsülte, hiszen önmagának, képességeinek köszönhetette, hogy a társadalom valamilyen elismert státusát tölthette be, s nem örökölt előjogainak. Példája mutatta környezetének, hogy a kiemelkedés lehetősége mindenki számára adott. Mindezek mellett az is nyilvánvaló, hogy a család segítő, feltételeket biztosító funkciója mindig, minden társadalomban jelentős volt. De, hogy a képesség, vagy a származás jelenti-e a meghatározó előnyt, abban a társadalom kormányzati formájának mindig meghatározó szerepe volt.

Két és fél ezer éve a görögök három évtizedig engedelmeskedtek egy remek adottságokkal bíró, a kor legnagyobb természettudósa, Zénon által nevelt és az ésszerűség elvét, az emberi szellem mindenhatóságát hirdető Anaxagorasz baráti köréhez tartozó politikusnak, a sziporkázó képességű Periklésznek. Mivel 15 éven keresztül választották meg első hadvezérnek, formálisan is jelentős hata-

lommal irányította Athént és az általa függésben tartott városállamokat. Ragyogó képességei révén azonban akkor is érvényesíteni tudta befolyását, ha formálisan nem viselt tisztséget. Tehette, mert a tehetős családból származó, kiváló adottságú gyermek képességeit a legjobb tudósok formálták tökéletessé, s a városállam társadalmi berendezkedése teret adott számára tehetségének érvényesítéséhez: vagyis, hogy meggyőzze a mindig elégedetlenkedő, és a politikában, de a mindennapi életben sem éppen állhatatosnak bizonyuló athéniakat nézetei helyességéről.

A hatalmon maradás – és sokszor bizony az életben maradás – egyik fontos feltétele volt az ókorban, hogy az ember el tud-e igazodni az aktuálpolitikai történésekben, és annak megfelelően tudja-e befolyásolni a közvéleményt. Vagyis mindenképp tehetségesnek kellett lenni. Nem volt ő sem kikezdzhetetlen tekintély, s valószínű, ha a pestis nem végez vele, az akkor már hanyatló demokráciával együtt járó létbizonytalanság, a nép rövid távú érdekeit szolgáló és túlzásba vitt demokrácia törvényszerűen vezettek volna bukásához. (Platon szerint a demokrácia a szabadságból fakad ugyan, de a szabadság is öli meg, mert a „túlságos szabadság szolgaságra vezet”.) Periklészre – s minden választott vezetőre – addig volt szüksége a társadalomnak, amíg tehetsége révén annak hasznára vált. Ezt élete is példázta: a peloponnészoszi háború idején, amikor fokozódott a válság, 15 év után először nem választották meg hadvezérnek, és még pénzbírsággal is sújtották. A válság azonban tovább mélyült, s rövidesen kiderült, hogy a felszínre került demagógok nem tudják pótolni személyét, ezért megkövették, és visszahívták az állam élére. A korábban élt Themisztoklész a vele szemben alkalmazott hasonló eljárás után találóan fogalmazta meg a társadalom szüntelen teljesítménykényszerét a hatalomra juttatott vezetővel szemben: *„Az athéniak úgy bánnak velem, mint a platánfával: ha vihar van, odafutnak alája, mihelyst kiderül az ég, lombját tépik, ágait csonkítják.”*

1.2 A magyar régmúlt

A tehetségek kiválásának és kiválasztásának lehetősége a görögöknél sokkal zártabb magyar társadalomban is megfigyelhető volt az elmúlt évszázadokban. Már az Árpád-házi királyok idején számos jó képességű fiatal kapott lehetőséget arra, hogy tanulmányait az állam, valamelyik gazdag főúr, vagy egyházi méltóság költségén külföldön folytassa. Hazatérve egyházi vagy állami szolgálatban hasznosíthatta azt a tudást, amelyhez idehaza nem juthatott. Amikor III. Béla 1181-ben elrendelte, hogy minden eléje kerülő ügyet írásban rögzítsenek, nagyot lépett előre az írásbeliség. Ennek természetes következményeként megnőtt az igény az írástudók, a képzetesebb személyek iránt. Hamarosan létrejött az esztergomi érsektől független királyi kancellária, s az ott hivatalt vállaló világi papokat tudatosan küldték külföldi képzésre, hogy hazatérve a királyi udvar felkészült hivatalnokai legyenek (mint pl. Anonymus). Ez a gyakorlat Mátyás uralkodása alatt felerősödött, és valamilyen mértékben a későbbi korszakokra is jel-

lemző maradt. Apáczai Csere János, első jelentős pedagógiai gondolkodónk például öt évig tanult belga és holland egyetemeken Gelei József erdélyi püspök költségén.

A szervezett hazai tehetséggondozás először a XIX. sz.-ban lendült fel. A reformkor művelt értelmisége, a kibontakozó nőnevelési mozgalom, a pezsgésnek induló függetlenedési törekvések egyaránt arra a felismerésre vezették a nemzeti felvilágosodásért síkraszállókat, hogy a nép általános kulturális szintjének emelésével, a Széchenyi által szorgalmazott „kiművelt emberfők sokaságával” és a kiváló képességűek megbecsülésével juthat csak a nemzet a művelt Európa szintjére. Később Eötvös és Trefort kultuszminiszerségük idején külföldi tapasztalatszerző körutakra küldtek szakembereket, hogy a fejlett országok eredményeit idehaza hasznosíthassuk. A közoktatás megreformálása, a vizsgarendszer kidolgozása, az ismeretelsajátítás modernizációja, ha közvetetten is, de a képességfejlesztést szolgálták.

A szegény, de jó képességű diákok részére Karácsony Sándor 1919-ben magánvizsgákat szervezett. 1921-ben ösztöndíjrendszert hoztak létre, majd a következő évben Huszár Károly egykori miniszterelnök közreműködésével – aki a Magyar Tehetségek Megmentésére Alakult Mozgalom vezetője volt – megszervezték a Tehetséges Gyermekek Rajzkiállítását. 1926-ban az Országos Tehetségvédelmi Kongresszuson Klebelsberg Kunó kultuszminiszter is felszólalt és bejelentette a tehetségek kiválasztására indult minisztériumi munka megszervezését, országos ösztöndíjrendszer létrehozását. Rendelkezése szerint minden elemi iskola vezetőjének kötelessége lett a továbbiakban, hogy a tehetséges gyermekekről jelentést tegyen egy erre a célra létrehozott minisztériumi munkacsoportnak.

A századforduló után az államigazgatás, a közoktatási kezdeményezésekkel párhuzamosan a *tudomány* is szerepet vállalt a tehetséggondozásban. Ranschburg Pál, Nagy László, Révész Géza mellett számos neveléssel foglalkozó szakember mutatott érdeklődést a téma iránt, s kezdett kutatómunkába. A különböző társadalmi szervezetek, egyletek is bekapcsolódtak e munkába, s mindekenélőtt a szegény családok gyermekeinek segítésére vállalkoztak.

Az *egyház* mindig támogatta a szegény sorsú tehetséges gyermekeket, akiknek a papi pálya kiemelkedési lehetőséget kínált. Még a pápák között is voltak, akik jobbágycsaládból származtak. A magyar főpapok között is akadtak olyanok, akik az egyház segítségével emelkedtek ki a szegénységből. Bakócz Tamás bíboros szülei jobbágyok voltak, Szalkai László érsek és kancellár pedig egy foltóvarga fia volt.

Századunk 30-as éveiből a református falusi tehetségmentő mozgalmat kell kiemelnünk, amiben a ma is élő és alkotó dr. Harsányi István egykori sárospataki diák, majd tanár vitt vezető szerepet.

A tehetséggondozás az egypártrendszer idején – az egyenlőség túlhajtott eszméjét követve – háttérbe szorult. A 80-as évek közepétől, a társadalmi válság egyre nyilvánvalóbb mélyüléséből is következően, újra lehetőség nyílt a szervezett tehetséggondozásra.

A rendszerváltással új lendületet vett a munka, s országszerte különböző kezdeményezéseknek lehettünk tanúi. Ezek beindulásában a pedagógiai kihívások mellett a civil törekvéseknek, a szülői igényeknek nagy szerepük volt. Számos helyi és országos hatókörű alapítvány, civil szerveződés jött létre, amelyek igyekeztek pénzügyi forrást biztosítani a közoktatási intézmények képességfejlesztő munkájához.

A tehetségek szervezett gondozásának ügye tehát nem idegen a magyar közgondolkodástól. Lényegében minden korszakban voltak erre irányuló kezdeményezések. Még olyan időszakban is, amikor gazdasági nehézségek nyomasztották a társadalmat. Éppen ezek az időszakok azok, amelyeknek még inkább arra kell ösztönözniük a társadalmat, hogy olyan területre fordítson anyagi fedezetet, amely, igaz később, de sokszorosan megtérül. Ez pedig az oktatás, s azon belül is az olyan alkotásra képes diákok, fiatal kutatók felkarolása, menedzselése, akik később valóban képesek lesznek kiemelkedő társadalmi értékek létrehozására.

Közeli és sokat idézett példa az ázsiai „kistigris” országok módszere. Három évtizede még szerény gazdasági mutatókkal rendelkeztek, de jelentős oktatási innovációval, államilag irányított tehetséggondozó munkával mára a világ gazdasági hatalmainak élvonalába kerültek. Ugyanez tapasztalható napjainkban Kínában, amelynek előrelépését nem csak jelentős gazdasági fejlődése mutatja, hanem a diákolimpiákon, az összehasonlító tanulmányi eredményvizsgálatokon elért helyezéseik is. Kína e téren különös figyelmet érdemel, hiszen tervszerű képzési innovációja folytán rövidesen az USA gazdasági és politikai hatalmának valódi ellensúlya lesz a világban.

A nyugati demokráciákban már évtizedek óta gyakorlat a tehetséges gyermekek állami szinten szervezett, törvényben szabályozott, a központi költségvetésben külön alappal támogatott segítése. Az állam által felkarolt, irányított tehetséggondozó munkára lehet pénzügyi forrást találni, ha a döntéshozók ezt valóban akarják. Egy irányított tehetséggondozó program nem jelent aránytalan megterhelést. Jól szervezett rendszer, megfelelő szemlélet, több felől biztosított pénzügyi forrás lehet a kiinduló bázisa egy országos kiterjedésű tehetséggondozó programnak.

2. A TEHETSÉGGONDOZÁS SZÍNTEREI

A tehetséges gyermekek kiválasztása és gondozása, a fiatal kutatók munkájának segítése *az egész társadalom érdeke*, ezért abban a társadalom minden működő egységének, közösségének feladatát kell vállalnia. Nem csak a tehetség szorul – elsősorban a kezdeti időszakban – a társadalom segítőkészségére, hanem a társadalomnak is szüksége van kiemelkedő alkotásokra képes polgárokra.

Az eredményesség érdekében meg kell teremteni a tehetséggondozó munkát segítő, abban szerepet vállaló *szervezetek, közösségek és személyek érdekelt-ségi rendszerét*. Mivel megfelelő forrás hiányában legkevésbé a közvetlen anyagi ellenszolgáltatás jöhet szóba, ezért talán a piacgazdaság egyik legelfogadottabb

eszközére, a reklámra lehetne építeni. Biztosítani kellene a tehetséggondozó munkában kiemelkedő szerepet vállaló közoktatási intézmények terjesztésre érdemes innovatív kezdeményezéseinek és az anyagi vagy egyéb támogatást nyújtó cégek, személyek segítőkészségének nyilvánosságra kerülését.

A minisztérium hetilapja rendszeresen beszámolhatna a tehetségfejlesztésben elért hazai és nemzetközi sikerekről, bemutathatná az élenjáró intézmények szakmai munkáját, a sikereket elért tanulókat és pedagógusait, nyomon követhetné a hivatásukat gyakorló, egykor valamiben kitűnt fiatalokat, beszámolhatna munkájukról, eredményeikről.

A Fővárosi Pályaválasztási Intézet évente megjelenő továbbtanulási tájékoztatója ismertethetné az iskolakínálat mellett az oktatásban elért eredményeket is, hogy a szülők ezek alapján is megítélhessenek egy-egy iskolát a választásnál.

Az információs rendszer egyik fontos bázisa lehetne a televízió, a rádió és az írott sajtó. Itt is nagyobb publicitást kellene adni a tehetséggondozásban elért sikereknek és a fejlesztő munkát anyagilag vagy más formában segítő cégeknek, szervezeteknek.

A tehetségek segítésében kiemelkedő munkát végző személyek részére a minisztérium külön elismerésként kitüntetést alapíthatna, amit egy jelentős, a tehetségvédelemben érdemeket szerzett hazai szakemberről lehetne elnevezni (pl. Klebelsbergéről, Révész Gézáról, Nagy Lászlóról).

A jelentős haszonnal dolgozó bankszektort is be kellene vonni az oktatás, ezen belül is a tehetséggondozás támogatásába. Talán nyereségük egy apró hányadát – a szakképzési alap mintájára – kötelezően be kellene fizetni egy alapra, közalapítványba. Akciót kezdeményezhetne a minisztérium a tehetséggondozás segítésére a bankok körében (pl. bankok a tehetségekért címmel), hogy minden pénzügyintézet valamelyik oktatási terület (óvodák, kisiskolások, középiskolások, felsőoktatás, művészeti képzés, szakképzés stb.) tehetségeinek segítésében alapítványi támogatóként vállaljon szerepet. Vállalkozhatna bank arra, hogy ha tehetséggondozó alapítvány náluk nyit számlát, magasabb kamatot fizet.

A tehetséggondozásban feladatot vállalhat:

- 2.1. az állam,
- 2.2. az önkormányzatok,
- 2.3. a közoktatási intézmények,
- 2.4. az egyházak, civil szervezetek, a család,
- 2.5 és a tudomány.

2.1. Az állam

Az állami szerepvállalás elengedhetetlen, hiszen a legnagyobb eszköztárral és pénzügyi forrással maga az állam rendelkezik.

Az állam iskolafelügyeleti jogát gyakorló Oktatási Minisztérium tekinthető e tevékenység természetes letéteményesének. Az oktatást és kultúrát az ország jelenlegi gazdasági helyzetében, amikor a piacgazdaság megerősödése folyik, az

államnak kiemelten kell támogatnia. Erre utaló jelek mutatkoznak is az 1999. évben.

A liberalizmus teljes térhódítása a gazdaságban nem a jövő útja. Az állam szerepe egyre inkább meghatározóvá válik újból a társadalomban, hiszen a szélsőségesen liberalizált piacgazdaság nem hozott eredményeket, polarizálta a jövedelmi különbségeket. *Soros György* az egyik hazai napilapban nyilatkozta: „Az egyik szélsőség a totalitárius gondolkodás, mint például a kommunizmus, a faszizmus vagy a nacionalizmus, a másik pedig érdekes módon a *laissez faire*. Az a gazdasági liberalizmus, amely a piac tökéletességét hirdeti, és az államnak a gazdasági életbe történő mindennemű beavatkozását elveti.”

A tehetség gondozásban *az állam a következő területeken vállalhat feladatot*: projektek, ösztöndíjak, közalapítvány, kooperáció.

2.1.1. Projektek

A minisztérium elősegíthetné olyan hazai kutatásokon alapuló tesztbattériák kidolgozását, vagy már külföldön bevált eljárások hazai adaptálását, amelyek a tehetséges gyermekek kiválasztását és fejlesztését célozzák. A fejlesztő projekteket az iskolák tantervi keretben, vagy a szabadon választható órásválasztásban, illetve tanórán kívüli foglalkozásokon hasznosíthatnák.

A minisztérium építhetne a televízióban és a rádióban rejlő lehetőségekre is. Számos államban hagyománya van a távoktatásnak. Nem csak a pedagógusok, a szülők felkészítését lehetne megfelelő projektekkel segíteni, hanem a tehetséges diákok otthoni fejlesztését is. A televízió segítségével országos versenyeket, vetélkedőket lehetne szervezni a különböző korosztályok számára. Hasznos lenne egy rendszeresen jelentkező szakmai televíziós műsor pedagógusoknak, szülőknek, amelyben a tehetség gondozásnak állandó rovata lenne. Videokazettán is forgalmazhatók olyan programok, amelyet az iskolai vagy otthoni fejlesztésben hasznosíthatnak a tanárok, a diákok és a szülők.

Egységes, egymással összefüggő, a kreativitást fejlesztő és mérő versenyrendszer kidolgozását szorgalmazhatná a minisztérium, amelyben az elért eredményekhez továbbtanulást is segítő kedvezmények társulhatnak.

2.1.2. Ösztöndíjak

Az állam a hátrányos helyzetű tehetséges gyermekek oktatásának támogatására országos ösztöndíjalapot létesíthetne. Ösztöndíjat kaphatna a rászoruló, a tanköteles és továbbtanuló tehetséges fiatal. Az ösztöndíjalapra az állami költségvetés minden évben meghatározott összeget juttatna, aminek évenkénti odaítélése kidolgozott szabályzat alapján, az önkormányzatokkal, a közoktatási vagy a felsőoktatási intézményekkel közösen történne.

2.1.3. Közalapítvány

Az állam költségvetési forrásból létrehozhatna egy országos működésű közalapítványt, amely tehetséggondozó programok, kiválasztó- és fejlesztő projek-

tek kidolgozásához, külföldi eredmények adaptálásához, kutatásokhoz és fiatal kutatók támogatásához nyújtana segítséget.

Az alapítvány állandó fedezetet biztosíthatna a nemzetközi diákversenyeken, olimpiákon szereplők költségeihez. Az ott kimagasló eredményt elérőket szükség esetén munkába állásuk után is támogatná, biztosítva számukra a megfelelő életkörülményeket, hogy ne kényszerüljenek külföldön hasznosítani itthon szerzett ismereteiket.

Az egyik legnagyobb problémát az jelenti, hogy a tehetségesek, amint elvégzik a középiskolát vagy az egyetemet, egy idő után eltűnnek az intézményes támogatásból. Nincs meg a folyamatosság, a szükséges nyomon követés a tehetségek támogatásában. Itt is lehetne szerepe a közalapítványnak.

Az alapítvány támogathatna olyan tehetséggondozó műhelyeket, amelyek elsősorban a hátrányos helyzetű régiókban, a fővárosi kerületekben, kistelepüléseken, romaközösségekben végeznek felméréseket, fejlesztéseket. A devianciára hajlamosító környezetben végzett munka, a feladatadás, az értelmes és motiváló foglalkozások szervezése nem csak a szabadidő hasznos eltöltését, a képességfejlesztést segítheti, hanem hatékony lehet a szociálisan hátrányos helyzetben lévő gyermekek veszélyeztetettségének megelőzésében, a deviáns karrier kialakulásának időben történő meggátolásában is.

Az alapítvány a veszélyeztető környezetben élő, kiemelkedően jó képességű diákok részére megteremtheti a speciális kollégiumi elhelyezést is, ahol megfelelő pedagógiai környezetben tanulhatnak, s kaphatnának kiemelt fejlesztést.

2.1.4. Kooperáció

Az ország jól szervezett intézményhálózatot tart fenn, és gondoskodik a társadalom elesettjeiről, a különböző fogyatékosokban szenvedőkről, így az értelmi fogyatékosokról. Ez nem csak abból az elvárásból következik, hogy az államnak törődnie kell elesett polgáraival, hanem abból a nemzetközi szerződésben vállalt jogi kötelezettségéből is, hogy az állam felelős az elidegeníthetetlen emberi jogok érvényesüléséért. Alkotmányunk szerint: „A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van családjá, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges”. Tehát a speciális pedagógiai szükségleteket mutató gyermekek, vagyis a fogyatékosok és a kiemelkedően tehetségesek részére az államnak egyaránt biztosítania kell a harmonikus fejlődésükhöz szükséges pedagógiai feltételeket. Vagyis a felzárkóztatás mellett a tehetségfejlesztéshez szükséges körülmények megteremtése is állami kötelezettség.

Talán szükség lenne a minisztériumban – a fogyatékosok képviselőjének mintájára – egy felelős szakemberre, aki ellátja a tehetséggondozás országos koordinálását az önkormányzatok, az intézmények, a kutatóintézetek, a társadalmi szervek között. Ez a megoldás egyébként nem ismeretlen a világban. Pl. Izraelben, ahol igen magas szakmai és szervezetségi szinten van a tehetséggondozás, a szakminisztériumban külön osztály foglalkozik a tehetségesek ügyeivel.

2.2. Önkormányzatok

Az önkormányzatok tartják fenn a közoktatási intézmények mintegy 97 %-át. A több, mint 3000 önkormányzat eltérő gazdasági feltételek és körülmények között működik ugyan, de a közoktatási törvény alapján mint iskolafenntartóknak kötelezettségük, és mint intézményeiket törvényességi és szakmai szempontból ellenőrző szerveknek lehetőségük van arra, hogy a tehetséggondozás területén érdemi lépéseket tegyenek.

Az önkormányzatok szerepe a tehetséggondozásban: a következő területeken érvényesülhet: céltámogatások, koordinátor foglalkoztatása.

2.2.1. Céltámogatások

Az önkormányzatok vállalozási bevételeik egy bizonyos hányadát elkülöníthetnék oktatásfejlesztési célokra, s ennek egy garantált részét a tehetséggondozás helyi támogatására fordíthatnák. Ebből az elkülönített részből támogatást adhatnának intézményeiknek programokra, alapítványok létrehozására, vagy hozzájárulhatnak már meglévő alapítványok alaptőkéjéhez. De az önkormányzat is létrehozhatja saját működtetésű alapítványt a helyi tehetséggondozás pályázati rendszerű segítségére.

2.2.2. Koordinátor foglalkoztatása

Célszerű lenne, ha az önkormányzat mint iskolafenntartó a hivatal apparátusából vagy az oktatási bizottságból megbízna egy megfelelően felkészült munkatársat, aki a településen – akár munkaköre mellett is – ellátja a tehetséggondozás koordinálásával, az intézmények tehetséggondozó munkájának segítségével kapcsolatos feladatokat. Az önkormányzat megteremthetné annak feltételeit, hogy minden iskolában egy pedagógus tehetségkoordinátori feladat ellátására kapjon megbízást, segítve az intézmény tehetséggondozó munkáját; szűréseket, fejlesztéseket szervezne, mentorokat vonna be a munkába. Fontos a jó képességű tanulók rendszeres megmértetése, foglalkoztatása. Az önkormányzatok is különböző helyi versenyekkel mozgósíthatnák a diákokat (pl. Kiválók Versenye, a Város Legjobb Diákja stb.). Ezekben a versenyekben ösztöndíjakat, tanulmányutakat, fejlesztő táborozáson való részvételt, ösztöndíjat stb. lehetne nyerni.

2.3. Közoktatási intézmények

A tehetséggondozás igazi terepe az iskola. Igaz, hogy bizonyos tehetségövezetekben már elég korán megmutatkoznak a kreativitásra utaló jegyek, de a gyakorlat szerint az óvoda az iskolánál kevésbé figyel fel ezekre, és ott jobbra nincs is meg a fejlesztéshez szükséges feltételrendszer. Érdemes lenne a korai tehetség-kiválasztást tudományos igényrel kidolgozni, a már működő külföldi tapasztalatokat hasznosítani, s továbbképzésekkel elérni, hogy az óvodapedagógusoknak kellő szakmai felkészültségük legyen a tehetségesek korai felismerésére, fejlesztésükre.

A közoktatási törvény értelmében az iskola feladatai közé tartozik a tehetséggondozással kapcsolatos feladatok ellátása. Ez a kötelezettség jobbra a tan-

órai differenciálásban, a csoportbontásokban, a szakköri kínálatban érvényesül. Belső szervezési megoldásokkal lehetősége van az iskolának arra, hogy külföldön már sikeresen alkalmazott módszereket meghonosítson. Ezek az egyéni el-sajátítási ütemre épülő eljárások a következők:

2.3.1. Léptetés

A diák egy év alatt kettő vagy több év anyagát sajátítja el és lép felsőbb osztályba.

2.3.2. Elkülönítés

A tehetségeseket külön csoportban, iskolában képezik. Nálunk ez a tendencia az utóbbi időben magániskolák, 6 és 8 évfolyamos gimnáziumok révén felerősödött. Sokan vitatják a módszer létjogosultságát, demokratizmusát. A kimagaslóan tehetségesek részére ez a megoldás feltétlenül hasznosnak bizonyul.

2.3.3. Dúsítás

A hagyományos osztálykeretben tanuló diák plusz fejlesztést kap tanórán kívül, vagy tanórai keretben valamelyik tantárgy terhére iskolájában, illetve speciális intézményben. A tananyag és a módszer is különbözik a reguláris iskolától.

Mivel az iskola közvetlen terepe a tehetségek kiválasztásának és fejlesztésének, fontos, hogy *felkészült pedagógusok* vegyenek részt ebben a munkában. Ennek érdekében a gyakorlatra, a tesztek használatára, a fejlesztés didaktikai elemeire fel kell készíteni azokat, akik vállalkoznak erre a munkára.

A tehetséges gyermekeknek az iskola a *szünidőben* is szervezhet foglalkozásokat, vagy lehetőséget biztosíthat arra, hogy más intézményben vegyenek részt fejlesztésben.

Fontos, hogy a *tehetséges gyermek szüleivel* megfelelő kapcsolatot alakítson ki az iskola, mert a család támogatása nélkül megnehezül a munka. A szülőknek tudniuk kell arról, ha gyermekük kiemelkedően tehetséges. El kell érni, hogy a család elfogadja a gyermek fejlesztésének szükségességét.

2.4. Egyházak, civil kezdeményezések, szakmai szervezetek, család

Az *egyházak* mindig jelentős szerepet vállaltak a tehetségek felkarolásában. Iskoláikban mindig magas szintű képzésre törekedtek, s ma is élvonalbeli oktatást biztosítanak diákjaiknak. A világi iskolák és a helyi egyházak között a tapasztalatok szerint nincs kapcsolat a tehetségek segítésében. Az egyház minde-
nekelőtt karitatív segítséget nyújt, vallásoktatást tart az iskolákban. Talán érde-
mes lenne ezt a kapcsolatot kibővíteni a tehetségfejlesztésre is.

A különböző *civil szervezetek*: alapítványok, egyesületek, szülői és szakmai szerveződések jelentős pedagógiai, pénzügyi (adománygyűjtés) és egyéb segítői szerepet vállalhatnak a tehetséggondozó munkában.

A *pedagógiai szakmai szervezetek* szinte mindegyike valamilyen formában támogatja, sokszor alapszabályában is rögzíti a tehetségek ügyének képviselő-tét. Közülük kimondottan a tehetséggondozás szolgálatára szerveződött a Ma-

gyar Tehetséggondozó Társaság. A tehetséggondozás elméletét és gyakorlatát segítő szakmai, információs kiadványuk a *Tehetség* negyedévenként jelenik meg az Oktatási Minisztérium támogatásával.

A Fővárosi Pedagógiai Intézet fenntartásában *Tehetségközpont* működik. A fővárosi önkormányzat által létesített intézmény tanácsadással, konzultációk szervezésével, koordinációval, szűréssel, fejlesztő foglalkozások, nyári táborok szervezésével segíti a tehetséges diákokat, pedagógusokat, szülőket.

2.5. A tudomány

A tudomány nélkülözhetetlen forrása a szakmailag is hiteles tehetséggondozó munkának. A szaktudományok a következő két nagy területen nyújthatnak segítséget: kutatás, felsőoktatás.

2.5.1. Kutatás

A sikeres tehetséggondozó munka alapja a tudományosan igazolt szűrő és fejlesztő projektek alkalmazása. A kiválasztó és fejlesztő programok kidolgozásában a kutatóknak, tudományos intézeteknek kiemelkedő szerepük van, amiben a különböző pedagógiai és tudományos műhelyek, a határtudományok művelői is fontos szerepet játszhatnak.

Tehetséggondozással összefüggő alapkutatásokat kellene indítani állami támogatással. Ez lehetne önálló tematikájú kutatási program, vagy a neveléstudományi kutatások egy részénél meg lehetne határozni, hogy a tehetségfejlesztő eljárások gyakorlati alkalmazása is része legyen a kutatómunkának, és a kutatási beszámolók tartalmazzanak olyan javaslatokat, amelyek segíthetik a tehetséggondozást.

Meg kellene teremteni a tehetségkiválasztás és -fejlesztés *átfogó kutatási programját* az óvodától a felsőoktatáson át a pedagógusok továbbképzéséig. Kutatóhelyeket, pedagógusképző intézményeket kellene megbízni standardizált kiegészítő tantervi programok összeállításával, speciális feladatbankok létrehozásával és folyamatos feltöltésével. Ebben a programban a szakképzést is célszerű szerepeltetni, mivel ez a terület igencsak kiesik a tehetséggondozásból, pedig a technikai képesség fejlesztése, a kreatív munkaerő termelésbe állítása fontos nemzetgazdasági érdek.

A kutatásra vár az a feladat is, hogy a speciális pedagógiai problémákra is hasznosítható eljárásokat fogalmazzon meg. A hátrányos helyzetűek, az alulteljesítők, az etnikumhoz tartozók, a nevelőotthonban élők ügye sajátos pedagógiai megközelítést igényel, amit a jelenlegi gyakorlat nem tud kellőképpen kezelni. Tehetségesek vannak ebben a körben is, csak meg kell találni őket, és biztosítani kell számukra is a fejlődésükhöz szükséges körülményeket. Így nem csak elkallódásukat akadályozhatjuk meg, de sokszor annak is elejét vehetjük, hogy képességeik kihasználatlansága miatt a deviancia útjára tévedjenek.

2.5.2. A felsőoktatás

A tanárképzésben egyre inkább teret kap a tehetséggondozó munkára történő felkészítés. Ez azonban korántsem tekinthető általánosnak. A tanárjelöltek felkészítésénél még ma is elsősorban az átlagos tanuló a mérce, a különleges pedagógiai szükségleteket mutató gyermekekkel – így a tehetségesekkel – való szakszerű bánásmód pedagógiája, módszertana még nem kapta meg a szükséges figyelmet.

A graduális képzésben kreatológiai felkészítést kellene bevezetni a tanárjelöltek szakjához igazodó tematikával. A mikrotanításnál, a gyakorlatoknál olyan módszertani eljárásokkal, praktikus ötletekkel kellene megismertetni a leendő tanárokat, amelyeket a gyakorlatban is hasznosíthatnak. Tudják majd felismerni az átlagtól elütő, kreatív gyermekeket, és legyenek felkészítve arra is, hogy hasznosítható tevékenységeket tudjanak számukra biztosítani az órán és a szabadidőben. Ismerjenek szakuknak megfelelő fejlesztő feladatokat, példákat, és legyenek képesek ilyenek összeállítására. Ismerjenek kiválasztó tesztek, tudják azokat felvenni és kiértékelni.

A kreatológia önálló szakként épülhetne be a tanárképzésbe, de legalább speciális kollégiumként indíthatnának ilyen stúdiókat a pedagógusképző intézmények. A szakot, kollégiumot elvégzők speciális fejlesztő foglalkozásokat vezethetnének az iskolában – külön szakmai program alapján.

Posztgraduális képzésben már jelentősebb előrelépés történt. *Dr. Balogh László* tanszékvezető tanár kezdeményezése nyomán az idén diplomázik az az első negyven pedagógus a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, akik kétéves, 600 órás tehetségfejlesztő pedagógusképzésben vettek részt. Budapesten az ELTE Tanárképző Főiskolai Kara indít az idén hasonló képzést *Heimann Lászlóné dr.*, főiskolai docens munkája eredményeként.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

A sikeres tehetséggondozó munkához *szakmailag megalapozott kiválasztó és fejlesztő programok* szükségesek. Ezek kimunkálása a kutatóintézetekre, felsőoktatási intézményekre vár. A programok mellett hasonlóan fontos feltétel a *pedagógus, a speciálisan felkészített tehetséggondozó szakember, a kreatológus*. Felkészítésükben ugyancsak a felsőoktatási intézményekre kell számítanunk alapképzés, illetve posztgraduális képzés keretében. A mindehhez szükséges *pénzügyi fedezet* nagy részét állami forrásból kell biztosítani, még akkor is, ha a másoddiplomás képzés költségeihez a munkáltató és a továbbtanuló is hozzájárul.

Az iskolai tehetséggondozás hatékonyságának megteremtésében *az államnak* – amelynek alkotmányos felelőssége van a korszerű oktatás feltételeinek biztosításában –, *a közoktatási intézmények fenntartóinak* (voltaképpen az önkormányzatoknak, mint a legtöbb iskolát működtető fenntartónak) és *a szülőknek* van alapvető kötelezettségük. Nekik kell megteremteni azokat a pénzügyi kondíciókat is, amelyek lehetővé teszik a szakmailag megalapozott munkát. A szakmai háttér biztosítása *a tudományra, a felkészítés és a megvalósítás pedig a felső-*

oktatási intézményekre vár. A helyi társadalom, a civil szerveződések, vagy a számos szakmai, szülői és karitatív szervezetek (helyi, regionális vagy országos egyesületek, alapítványok stb.) sajátos eszközeikkel, lehetőségeikkel elősegíthetik, hogy megteremtődjön – a vállalkozói kört, bankokat, cégeket is bevonva – a szükséges pénzügyi forrás.

Ha a társadalom tenni akar polgáraiért, akkor az elesetteket kell segítenie, de ha önmagán akar segíteni, akkor tehetségeiért kell tennie.

